

ALFABETIZAREA ÎN CADRUL EDUCAȚIEI ADULȚILOR SUB REGIMUL COMUNIST (1948-1956)

1. Politicile de alfabetizare din jurul anului 1948

Anul 1948 reprezintă punctul de reper în contextul *Reformei învățământului* din 3 august 1948, legiferată prin *Decretul numărul 175* al Prezidiului Marii Adunări Naționale. România intra în sfera de influență sovietică, importând modelul vecinului de la Răsărit și în educație. Era instituit un control total al procesului educațional atât în cadrul formal al școlii, cât și prin gestionarea timpului liber, fiind organizate activități extrașcolare într-un cadru centralizat.

În textul noii legi, alfabetizarea ocupa un loc central. Primul alineat al articolului II cuprindea sintagma „înlăturarea neștiinței de carte”¹. Continua apoi cu „Lărgirea și democratizarea învățământului de bază pentru a-i cuprinde pe toți copiii de vârstă școlară, precum și pe neștiutorii de carte”. Scopul final oferea educației un profund substrat ideologic „în spiritul democrației populare” și al emancipării prin cultură a maselor.

Conform articolului XXV din capitolul V al legii, cursurile de alfabetizare se adresau persoanelor cu vârsta cuprinsă între 14 și 55 de ani, având durata de unu până la doi ani, fiind întocmite programe analitice și manuale unice. Cei doi ani erau echivalați cu cei patru ani de învățământ elementar. Mai departe erau înființate instituții de învățământ analoge studiilor medii, deschizându-se astfel accesul „oamenilor din câmpul muncii” la admiterea în învățământul superior².

Procesul de alfabetizare debutase deja în urmă cu trei ani. În oficiosul regimului, ziarul *Scânteia*, erau exprimate motivele care au stat la baza adoptării acestei legi. „Nivelul scăzut al culturii poporului nostru, precum și milioanele de analfabeți, dovedesc că regimurile trecute nu s-au ocupat de problema învățământului corespunzător intereselor poporului”³. Articolul se încheia cu afirmația că „Învățământul reorganizat deschide posibilități mari oamenilor de știință și cultură, corpului nostru didactic, să contribuie din plin la ridicarea nivelului științific și cultural al poporului nostru”⁴. În acest mod era formulată

¹ *MO*, partea I, nr. 177, 3 august 1948, p. 4.

² *MO*, nr. 177, 3 august 1948, p. 4-5.

³ *Scânteia*, seria a III-a, anul XVII, nr. 1187, 3 august 1948, p. 1.

⁴ *Scânteia*, XVII, nr. 1187, 3 august 1948, p. 1.

invitația adresată intelectualilor de a îmbrățișa noua ideologie, în condițiile impuse de regimul comunist.

Popularizarea reformei devenea o *conditio sine qua non* în toate activitățile coordonate de Ministerul Învățământului. O circulară trimisă în 10 septembrie 1948 școlilor din învățământul preșcolar, elementar și mediu cu privire la organizarea serbărilor începutului de an școlar conținea un puternic fond ideologic și câteva precizări ce trebuiau puse în mod obligatoriu în practică. „Ea trebuie să arate tuturor că *Legea pentru reforma învățământului*, creată de guvernul nostru, din inițiativa Partidului Muncitoresc Român, deschide larg porțile culturii pentru toți copiii oamenilor muncii. Școala nouă este menită să contribuie în modul cel mai larg la ridicarea nivelului cultural și ideologic al maselor”. În acest context, directorii unităților școlare primeau sarcina de a include subiectul suprimării analfabetismului în debutul cuvântărilor⁵.

Cu câteva luni înaintea promulgării legii învățământului, datele provizorii ale *Recensământului din 25 ianuarie 1948* schițau imaginea analfabetismului în România. Ministerului Învățământului Public îi era atribuit un formular intitulat *RAN*, ce conținea o statistică a analfabeților, în care erau înscrise persoanele care depășiseră vârsta de șapte ani⁶. Totodată, aflăm că procentul analfabetismului a scăzut, doar una din patru persoane care aveau mai mult de șapte ani era „neștiutoare de carte”, în 1930 procentajul fiind de două din cinci.

Existau, desigur, în continuare discrepanțe între regiunile istorice, Transilvania, Banatul și Bucovina beneficiind de politicile din domeniul educației ale Mariei Tereza și ale lui Iosif al II-lea, *Ratio Educationis*, datând din 1777. Totodată, și în secolele XIX-XX a existat o politică privind îmbunătățirea actului educativ. În fostele Principate, reformele din domeniul educației au debutat mai târziu, la 50 de ani distanță, odată cu introducerea *Regulamentelor Organice*. Spiru Haret a avut o contribuție importantă după preluarea portofoliului de ministru al învățământului, în 1897. Analfabetismul era încă o problemă specifică mediului rural, mai cu seamă în rândul femeilor. În așezările urbane, din 1.691.005 bărbați, 96.103 erau analfabeți (5,9 %), pe când la sate, din 4.995.797 bărbați, 864.699 erau analfabeți (17,3%). Rata analfabetismului în

⁵ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 105/1948, f. 5.

⁶ A. Golopenția, D. C. Georgescu, *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele Provizorii ale Recensământului*, extras din *Probleme Economice*, nr. 2, martie 1948, Institutul Central de Statistică, p. 23.

rândul femeilor era mai mare. Din 1.746.558 câte locuiau în zona urbană, 266.968 erau analfabete (15,3%), iar în localitățile rurale, din 5.489.456, 1.969.508 (35,9%) erau „neștiutoare de carte”. În Transilvania, Banat și Bucovina proporția analfabetismului era de unu la cinci, pe când în Vechiul Regat era de unu la trei. Conform studiului, regiunile care aveau o rată mare a analfabetismului aveau un procentaj al populației rurale „neștiutoare de carte” de peste 35%. În câteva județe din sud-estul Transilvaniei însă, analfabeții reprezentau sub 10%⁷.

Județele cu un procentaj redus al analfabetismului erau cele multietnice precum Odorhei, Trei Scaune sau Sibiu, situându-se sub 10%. La polul opus se aflau județele Maramureș sau Vlașca, primul, cu peste 56,4 %. În cadrul acestui recensământ erau identificate „insule de neștiință de carte”, ele devenind prioritare în proiectul de alfabetizare. „Dispariția analfabetismului nu va putea fi grăbită fără ca județele, plășile, orașele, suburbanele care se găsesc în această situație să fie apropiate de nivelul mediu”⁸.

Pe lângă deosebirile dintre bărbați și femei, unul dintre criteriile care influențau analfabetismul era și vârsta. Două treimi dintre analfabeți aveau peste 30 de ani. „Faptul că aproape o treime din totalul analfabeților se recrutează dintre contingentele populației de 7-29 de ani apare totuși de o gravitate excepțională. Însemnează că România riscă să mai numere analfabeți și după câteva decenii, când vor atinge maturitatea și bătrânețea membrii acestor contingente tinere”⁹.

În condițiile în care erau 13.600 de școli primare la 14.000 de localități și un învățător la mai puțin de 50 de copii cu vârste cuprinse între 7 și 12 ani, problemele erau mai degrabă legate de starea materială a populației, în special în mediul rural.

Majoritatea analfabeților nu a frecventat nicio formă de învățământ. Procentajul „neștiutorilor de carte” în rândul celor care au frecventat câteva clase primare este redus (1 din 14). În același timp, „Numărul celor care s-au declarat analfabeți deși au absolvit școala este disparent”. Doar județele Ilfov, Dolj, Vlașca și Teleorman aveau 600.000 de analfabeți din rândul populației din mediul rural¹⁰.

⁷ Golopenția, Georgescu, *Populația*, p. 23.

⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁹ *Ibidem*, p. 31.

¹⁰ *Ibidem*.

În zona urbană, Bucureștiul avea puțin peste 80.000 de analfabeți. În general, marile orașe aveau între 4.000 și 10.000 de analfabeți. Aceste proporții erau situate între 0,1 și 22,1%, ultima fiind valabilă pentru municipiul București¹¹.

Instituțional, conform *Decretului pentru Organizarea Învățământului Public*, alfabetizarea devenea sarcina „Direcțiunii Învățământului Elementar”¹².

2. Înscrierea în școlile speciale de alfabetizare

În planul de măsuri pe anul școlar 1948/1949 urma a fi școlarizat un număr de 400.000 de analfabeți, 200.000 pentru fiecare ciclu. Dintre aceștia, 325.930 frecventaseră ciclul I și 175.175, ciclul II. În total, un număr de 501.165 a urmat cursurile de alfabetizare.

Recensământul analfabeților era realizat conform datelor din 1948 și a rezultatelor celui școlar din 1949. „Neștiutorii de carte” erau împărțiți pe grupe de vârstă astfel: grupa A (13-21 de ani), grupa B (21-40 de ani), grupa C (40-50 de ani)¹³.

În aceste condiții, pentru următorul an, 1949/1950, urmau a fi alfabetizate 600.000 de persoane, dintre care 350.000 în ciclul I și 250.000 în ciclul II (7% și 42%). Existau 3.731 de centre de alfabetizare pentru anul școlar 1948/1949 și 15.000 pentru 1949/1950. Asumarea unor realizări generoase avea drept consecință majorarea normelor pentru programul de alfabetizare, conform modelului stahanovist. Mobilizarea celor incluși în acest program, în ciuda aplicării unor mijloace coercitive, întâmpina dificultăți generate de lipsa timpului și mai ales de lipsa de interes a celor care urmau a fi alfabetizați. Pentru atingerea obiectivelor, au fost implicați 55.468 de învățători, profesori și voluntari. Numărul lor urma să fie micșorat în anul următor, întrucât se preconiza o mai bună organizare a muncii¹⁴. Această diminuare a numărului celor implicați în procesul de alfabetizare se datora remunerației scăzute, dublată de condițiile precare de muncă ce au generat lipsa entuziasmului cadrelor didactice, în special la profesori, nefamiliarizați cu activități de acest fel. Una dintre preocupările permanente ale autorităților era înființarea școlilor pedagogice, în condițiile insuficienței cadrelor didactice din învățământul primar.

¹¹ *Ibidem*, p. 32.

¹² ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1948, f. 4.

¹³ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 6/1949, f. 165.

¹⁴ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 123/1948, f. 1-4.

Conform unui raport din 1951 al *Sectorului de Învățământ Public* aflat în subordinea *Secției de Agitație și Propagandă a C. C. al P.M.R.*, era aprobată propunerea *M.I.P.* în urma căreia erau alocate 120 de ore pentru programul de alfabetizare, considerate ca fiind suficiente pentru a se „deprinde cu ușurință cititul după manual, tehnica scrierii și socotitului”. Erau excluși însă cei care aveau primele două clase primare și cei care absolviseră deja primul an, conform vechii organizări. Pentru aceștia urmau a fi organizate cursuri cu o durată mai scurtă. Practic, perioada alocată procesului de alfabetizare a unui individ urma să fie înjumătățită, de la doi ani la un an. Controlul politic asupra procesului de alfabetizare era deplin. Toate deciziile Ministerului Învățământului Public erau trecute prin filtrul Comitetului Central al P.M.R.¹⁵

Un memoriu din cadrul planului cincinal de școlarizare 1951-1955 anunța segmentarea procesului educațional în două mari componente, „învățământul cu caracter general” și „învățământul pentru pregătirea cadrelor”, stabilind în acest fel coordonatele care urmau a dirija educația activiștilor comuniști. În fruntea listei, în ambele cazuri, se afla eliminarea „neștiinței de carte”. Documentul evidențiază cifra de 3.157.000 de analfabeți la nivelul anului 1945. Campania de alfabetizare a debutat de fapt din anul 1946, cadrele didactice implicate în această acțiune fiind selectate atent din rândurile „muncitorilor și intelectualilor atașați clasei muncitoare”. Sintagma utilizată în acest caz trebuie interpretată sub cupola reșezării termenilor într-un nou context, incluzând țărănimea, cu excepția chiaburilor, și luându-i în considerare pe intelectualii care manifestau interes față de clasele defavorizate. La începutul planului cincinal era stabilită o cifră de 850.000 de analfabeți aflați la vârsta adolescenței, care au fost apoi cuprinși în cursurile de alfabetizare ce funcționau pe lângă școlile elementare, finalul acestuia urmând să consemneze lichidarea analfabetismului¹⁶.

În legătură cu dobândirea cu ajutorul cuvântului a efectelor politice dorite, există o literatură bogată ce scoate în relief puterea extraordinară a discursului public. Sugestionarea determină obediența mulțimii. Fenomenul pare a fi definit prin prisma mijloacelor coercitive specifice regimurilor totalitare. În virtutea raționamentelor ideologice ale momentului, aservirea permite exercitarea actelor de dominație ale unor indivizi împotriva altora, considerate ca sarcini de serviciu, sau chiar fapte de eroism.

¹⁵ ANIC, fond C.C. al P.C.R., *Secția Agitație și Propagandă*, dosar 11/1951. f. 7.

¹⁶ ANIC, fond C.C. al P.C.R., *Secția Propagandă și Agitație*, dosar 68/1951, f. 1.

Subordonarea maselor se realiza prin sugestionarea ce avea ca instrument manipularea prin cuvânt, dar și măsurile represive. Toate acestea au fost puse în practică prin imperativul „purității” indivizilor, critica și autocritica fiind transformate într-un cult, limbajul supus remodelării, iar doctrina situată mai presus de orice interes personal¹⁷.

În contextul celor enunțate, era pregătit terenul pentru formarea viitoarelor cadre de partid devotate, inoculându-se în discursul public repoziționarea valorilor sociale.

La fel ca în cazul unei maladii, prevenția este cea mai bună metodă pentru a se evita efectele nefaste, mult mai greu de tratat ulterior. Comuniștii acordau o atenție deosebită învățământului preșcolar, nu numai pentru a preveni abandonul și perpetuarea analfabetismului, dar și din nevoia forței de muncă a femeilor care trebuiau reîncadrate în activitate, „Pentru educarea copiilor între 3-6 ani într-un spirit sănătos și pentru a veni în ajutorul mamelor din câmpul muncii”. Copiii care urmau a fi cuprinși în învățământul preșcolar ar fi înregistrat o creștere spectaculoasă, de 91%.

Unei societăți noi îi revenea rolul de a crea un om nou. Prefacerea era forțată prin metode considerate adecvate și științifice. În această ipostază, omul nou se poziționa în antiteză față de omul vechi. Totodată, era eliminat individualismul, văzut ca un obstacol în calea dezvoltării unei personalități puternice¹⁸.

În acest context, numărul preșcolarilor cuprinși în program urma să crească de la 209.000, cât era în 1950, la 400.000 în 1955, respectiv un procentaj de 40%. Învățământul preșcolar era structurat în trei tipuri de unități de învățământ între care se situau grădinițe cu program prelungit, „căminele”, cum erau denumite atunci, cu o activitate permanentă, destinate muncitorilor din zonele industriale. În mediul rural acestea aveau un program adaptat, funcționând în special pentru „eliberarea țăranilor muncitoare de grija copiilor în timpul muncilor agricole, în felul acesta obținându-se o imensă cantitate de brațe de muncă”. Ultima categorie era aceea a grădinițelor cu program normal¹⁹. Scopul suplimentării masive a unităților de învățământ preșcolar era, desigur, acela de a rezolva o parte din problemele generate de nevoia acută de forță de muncă în industrie și în sectorul agricol.

¹⁷ Lavinia Betea, *Comunicare și discurs în limba de lemn a regimului comunist*, în *Argumentum* 3, 2004-2005, cap. III, p. 41-42.

¹⁸ Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, București, Humanitas, 2011, p. 135-136.

¹⁹ *Ibidem*, p. 135-136.

3. *Materialele didactice și repartizarea orelor pentru disciplinele de studiu*

„Una din condițiile necesare pentru realizarea și depășirea Planului de Stat este ridicarea nivelului claselor muncitoare și în primul rând alfabetizarea neștiutorilor de carte”. Procesul de alfabetizare avea dedicate materiale didactice specifice. Erau tipărite manuale pentru fiecare an de alfabetizare în parte. Unul dintre acestea era intitulat „Să învățăm carte”. De regulă, manualele apăreau după începerea cursurilor, pe 1 decembrie și pe 25 decembrie 1949. Manualul dedicat anului I cuprindea limba română și aritmetica, iar celălalt, istoria și geografia României, precum și „Deprinderi pentru ocrotirea sănătății”. Manualele erau procurate fie prin mijlocirea cadrelor didactice, în special cel din primul an, fie erau comandate prin intermediul Centrului de Difuzare sau al Comisiei de Organizare a Cooperativelor din județ. Sindicatele erau și ele implicate în achiziționarea manualelor. Sintagma „mijlocirea cadrelor didactice” semnifica uneori și utilizarea mijloacelor proprii pentru achiziția acestor manuale. Însă, de regulă, instituțiile implicate în munca de alfabetizare sprijineau achiziția materialelor didactice.

Programele de studiu erau centralizate, informările și rapoartele periodice restrângând orice tendință de autonomie. Numărul de ore alocat acestor cursuri prezenta o demarcație între mediul rural de cel urban, tendință normală în condițiile existenței unor deosebiri însemnate în privința alfabetizării. Totodată, perioadele de desfășurare a cursurilor erau stabilite în funcție de activitățile cursanților. Una dintre perioadele în care erau organizate cursurile de alfabetizare din anul 1949 era 5-25 decembrie. La orașe, erau alocate șapte ședințe a câte două ore. Acestea erau împărțite în mod egal între disciplinele limba română și matematică. Cursurile de limba română erau structurate pe trei secțiuni și anume lectură (patru ore), gramatică (patru ședințe a câte o jumătate de oră) și compunere (două ședințe a câte o jumătate de oră). Aritmetica avea alocate în primele două ore parcurgerea materiei până la operația de înmulțire. Citirea deținea rolul cel mai însemnat, pe când gramatica și scrierea aveau alocate ore de curs mai puține. Decizia autorităților comuniste relevă importanța stabilirii unei relații între transmitător și receptor prin intermediul lecturii, al cuvintelor, raportat la importanța însușirii meșteșugului scrierii corecte.

În zona rurală, era alocat un număr mai consistent de ședințe, respectiv 11, cu durata de două ore, cu un total de 22 de ore. 11 ore erau acordate studiului limbii române (șapte ore pentru lectură, patru ședințe a câte o jumătate de oră pentru gramatică și patru ședințe a câte o jumătate de oră

pentru matematică). Realizând o paralelă cu mediul rural, numărul ședințelor se apropia de dublul celor alocate în orașe. Evident, cele mai mari problemele în privința alfabetizării se regăseau în localitățile rurale. Cei mai mulți dintre analfabeți nu urmaseră nicio formă de învățământ. Numărul „neștiutorilor de carte” din rândul absolvenților a cel puțin două clase primare era mult mai redus. În contextul lipsei interesului părinților de a-și înscrie copii la școală, identificăm cauze de natură economică, fie lipsa unor condiții materiale pentru a-i înscrie în ciclul școlar sau nevoia de sprijin în gospodăria rurală. Toate aceste aspecte au fost scoase la lumină și de studiile sociologice din perioada interbelică, Dimitrie Gusti fiind una dintre cele mai importante personalități care au stat în spatele realizării lor. În privința distribuirii orelor, în special la limba română, recunoaștem o pondere însemnată a lecturii.

Necesitatea dobândirii unor cunoștințe minimale pe segmentul alfabetizării, dar și intervalul de timp limitat destinat realizării acestui important program al regimului comunist, au dus la prioritizarea distribuirii orelor, în condițiile utilizării tuturor mijloacelor disponibile. Alocarea unui spațiu mai larg aritmeticii urmărea satisfacerea nevoilor crescânde ale industrializării.

O nouă etapă a alfabetizării s-a desfășurat la începutul anului 1950, beneficiind de o perioadă mai lungă. Avem astfel o structură care începea în 3 ianuarie și se încheia pe 30 martie. Constatăm perpetuarea aceluiași model constând în diferențierea celor două medii socio-culturale, urban și rural. În orașe au fost alocate 18 săptămâni a câte 4 ore. Limbii române îi reveneau 10 ore, cu o structură identică, lectură, gramatică și compunere. Aritmetica avea alocate 34 de ore. Erau introduse și disciplinele istorie, geografie și științele naturii, cu 9 ore, 13 ore și 6 ore.

În sate erau prevăzute șase ore săptămânal pe parcursul a zece săptămâni, totalizând 62 de ore. Limba română avea alocate zece ore, aritmetica 26 de ore, istoria opt ore, geografia 13 ore, iar științele naturii și igiena cinci ore. Era solicitată raportarea unei situații până în 5 decembrie 1949, inclusiv pe anul precedent. Lipseau din aceste statistici școlile militare, inclusiv cele care aparțineau Ministerului de Interne.

Pentru anul I de studiu exista un manual special tipărit în martie 1949, care putea fi achiziționat la prețul de 25 de lei. Pentru anul II urma să se tipărească alt manual până la jumătatea lunii noiembrie, înainte fiind utilizată o broșură intitulată *Program pentru cursurile de alfabetizare*, care era distribuită gratuit în anul școlar 1948/1949. Manualele se găseau fie în depozitele librăriilor și cooperativelor din județ, fie, dacă existau pe piață, cadrele didactice

aveau sarcina de „a lua măsuri ca elevii să-și procure aceste cărți”. În situația în care lipseau din librării, ele puteau fi comandate la Centrul de Difuzare sau la Comisia de Organizare a Cooperativelor din județ²⁰.

Evidența elevilor acestor cursuri era notată în cataloagele normale pentru clasele I-IV. Absolvenții cursurilor erau înscriși în registrul matricol al școlii care organiza cursul, chiar dacă ea funcționa pe lângă o întreprindere sau instituție. Adeverințele de absolvire erau eliberate după același algoritm.

4. Personalul destinat procesului de alfabetizare

Selecția personalului care urma să fie încadrat în procesul de alfabetizare viza în principal cadrele didactice, dar și cadrele administrative din fabrici, șantiere sau din zona rurală, precum și „mobilizarea în muncă voluntară” a unor „știutori de carte”. Cei din urmă acceptau în mod benevol să participe la campania de alfabetizare, însă „trebuiau să fie apti pentru această muncă”²¹. Nu avem precizări suplimentare, însă putem deduce că era vorba despre activiști de partid dornici de afirmare în plan politic, care acceptau această sarcină în scopul promovării propriilor interese.

Supravegherea cursurilor de alfabetizare intra în responsabilitatea organelor de control ale Ministerului Învățământului Public. Comisiile cărora le revenea sarcina urmăreau un algoritm prestabilit în care era verificată frecvența, dificultățile întâmpinate, remedierea acestora și propunerile pentru îmbunătățire. Obligația verificării desfășurării cursurilor de alfabetizare devenea o atribuție complementară celei privitoare la inspecțiile periodice din unitățile de învățământ. Rapoartele conțineau o secțiune specială în care se analiza lunar evoluția procesului educațional²². Identificăm în ele supravegherea atentă a procesului, cu precădere a celui al alfabetizării, cadru de constrângere al regimului comunist, în care recunoaștem unul dintre procedeele care au determinat un oarecare progres al acestor politici de alfabetizare. Critica și autocritica în comunism, teme esențiale construite pe fundamentul noii ideologii, își lăseau amprenta în toate sferile controlate de omniprezenta autoritate centrală. Recunoașterea unor sincope ale procesului educativ din zona alfabetizării devenea un scop în sine al acestor inspecții. De regulă erau identificați directorii unităților de învățământ acuzați de „delăsare în muncă”. Sintagma deținea și aici o nuanță punitivă, devenind unealta prin care era identificat și pedepsit acel cineva care apare mereu atunci când sunt probleme

²⁰ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 6/1949, f. 115-116.

²¹ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 6/1949, f. 164.

²² ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 6/1949, f. 165-166.

pentru a îmbrăca mantia celui găsit vinovat, cel care purta culpa unei nereușite cu rădăcini mult mai adânci.

Mutațiile viziunii asupra muncii în regimul comunist sunt definite de Lucian Boia prin transferul din tărâmul penibilului în acela al necesității morale, devenind în acest fel o a doua natură. Comunistul este condiționat să iubească munca ce se transformă în rațiunea sa de a fi. În final, se ajunge la un sens neverosimil, acela de a „sărbători prin muncă” diverse evenimente. Tot în acest context primește viață și deja consacratul termen de „odihnă activă”, hărăzit să ofere sens duminicilor și sărbătorilor²³.

Învățământul preșcolar din mediul rural intra în vacanță în perioada 1 decembrie 1949-1 martie 1950. Cadrele didactice suplinitoare participau la cursuri de calificare, pe când ceilalți primeau sarcina de a „depune muncă intensă la cursul de alfabetizare și în cadrul Căminelor Culturale”. Pentru rapoartele de activitate era fixat termenul de 1 martie 1950²⁴. Perioada stabilită pentru cursurile de alfabetizare era influențată de muncile agricole, a căror sezonabilitate era folosită pentru a fi stabilite intervalele în care se desfășurau cursurile de alfabetizare.

Datele privind salarizarea dascălilor pentru munca suplimentară în vederea îndeplinirii planului de alfabetizare conturează un tablou interesant. Norma didactică pentru fiecare profesor era de 15 ore, iar orele suplimentare erau plătite în cuantum de 60% din salariul prevăzut pentru catedră. În același timp, orele suplimentare erau limitate la 15 peste norma didactică stabilită. Noile dispoziții intrau în vigoare la data de 1 iulie 1949. Orele suplimentare din timpul vacanțelor erau retribuite la fel, conform dispoziției 157838/1949. Pentru lunile iulie și august, plata cadrelor didactice era transferată în responsabilitatea autorităților locale. Dirigenția era remunerată pe lunile iulie și august cu 1500 de lei, în timp ce profesorii, indiferent de statutul lor, suplinitori sau titulari, primeau drepturile salariale și pe luna septembrie. Personalul debutant din învățământ era retribuit de la data prezentării la cursuri²⁵. Aceste noi reglementări își aveau originile în politica de alfabetizare, sarcină suplimentară ce revenea cadrelor didactice pe lângă orele de curs normale.

Școlile pedagogice au constituit un punct de reper important pentru regim, prin prisma rolului cadrelor didactice în arhitectura sistemului de învățământ conceput de regimul comunist. O circulară adresată liceelor și

²³ Boia, *Mitologia științifică*, p. 137.

²⁴ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 6/1949, f. 119.

²⁵ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 6/1949, f. 175-176.

școlilor pedagogice solicita o statistică a elevilor și a repartizării lor pe clase. Cuprindea distribuția elevilor după mediul de proveniență, urban sau rural, și în funcție de starea materială a părinților²⁶.

Pornindu-se de la numărul mic de ore alocate unei norme didactice, precum și de la lipsa cadrelor calificate, învățământul elementar și mediu avea stabilite 18 ore pentru fiecare profesor. Era fixat termenul de 15 ianuarie 1950 pentru punerea în practică a noilor prevederi. Pentru completare, erau întrebuințate orele de la aceleași obiecte sau de la altele înrudite. Orele de dirigenție, trei pe săptămână, erau incluse în norma de 18 ore. În cea de-a treia oră, cadrul didactic avea obligația de a se deplasa la domiciliul elevilor. Aceste ore deveneau „o sarcină de onoare”, ce revenea „celor mai ridicate cadre didactice”²⁷. Este vizibilă atribuirea sarcinilor unor cadre didactice apropiate regimului și mai ales cu un trecut „sănătos”, fiind eliminați din această grilă indezirabilii. Este vorba de etapele politizării sistemului de educație în scopul asigurării unui control cât mai riguros. Reconfigurarea normei didactice reprezintă însă o sumă a mai multor factori din care nu trebuie exclus nici cel economic, întrucât orele de dirigenție nu mai erau remunerate. O parte din cadrele didactice a afișat o atitudine reținută și chiar ostilă raportat la intensificarea campaniei de alfabetizare, motiv pentru care au fost mutate în mediul rural. Concomitent, orele de alfabetizare nu erau întotdeauna retribuite. Existau cazuri în care profesori sau învățători și-au prezentat demisia. Peste 10.000 de cadre didactice au fost mutate din mediul urban în cel rural, în perioada 1948-1953. Acuzațiile de „sabotori” pentru cei care refuzau repartițiile erau frecvente.

Într-o ședință organizată la Ministerul Învățământului cu inspectorii școlari în data de 19 noiembrie 1948, inspectorul pe județul Cluj evidenția câteva probleme: „[...] învățătorii cer să li se plătească ore suplimentare pentru alfabetizare. Sunt o serie de demisii din învățământ în legătură cu încadrările, cu repartițiile făcute. Sunt oameni care sunt foarte legați de localitatea Cluj. Este un mare contrast între Cluj și județul nenorocit din punct de vedere al așezării satelor, al căilor de comunicații. 600 de profesori din Cluj s-au dus la sate și au venit cu demisia. Am hotărât ca cei care se duc la țară și refuză să rămână, sabotează reforma și să nu mai fie primiți în alt loc”.

5. Situația din teritoriu. Câteva particularități

²⁶ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 6/1949, f. 8.

²⁷ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 6/1949, f. 72.

Un număr însemnat de documente ce conturează programul de alfabetizare inițiat de regimul comunist după reforma învățământului din 1948 se găsește în fondul denumit *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, aflat în custodia Arhivelor Naționale Istorice Centrale și care a oferit prilejul unei cercetări inedite.

În acest context, vom expune cercetării situațiile din câteva regiuni, prin prisma rapoartelor, sesizărilor precum și a altor documente care erau trimise centrului.

Comitetul provizoriu al județului Maramureș, prin *Secțiunea de Învățământ și Cultură*, evidenția *Ministerului Învățământului Public* problemele privind cursurile de alfabetizare din Sighet. După un tipar deja binecunoscut, erau aduse în mod public acuzații unor responsabili precum Ludovic Bari, ce îndeplinea funcția de secretar al întreprinderii I.P.E.L.L., din localitatea Câmpulung la Tisa, căruia i se aducea învinuirea că deși își luase angajamentul să se implice în campania de alfabetizare, dovedea lipsă de interes. Același model era aplicat și altor reprezentanți ai unor întreprinderi din Sighet. Într-o zonă care avea cea mai mare rată a analfabetismului, potrivit *Recensământului din 1948*, indiferența unor responsabili din unitățile de producție provenea din nevoia acestora de mână de lucru, fiind mai puțin interesați de alfabetizare, care constituia o piedică în atingerea unor obiective economice.

Conform cifrelor, din 793 de analfabeți câți fuseseră înscriși în ciclul I, doar 105 frecventau cursurile. În privința ciclului II, doar 13 din 468 urmau orele. Debutul activității era fixat în 15 mai 1950.

Un alt document, din 1950, comunica Ministerului Învățământului Public „situația numerică a cursurilor de alfabetizare din orașe, șantiere și întreprinderi izolate”, începând cu 1 iulie 1950. Așadar, în zona industrială a orașului Sighet erau 464 de analfabeți înscriși, dar niciunul nu frecventa cursurile de alfabetizare. O altă unitate administrativă, plasa Iza Șantier, avea un raport mai bun al prezenței, din 143 de analfabeți, 93 frecventau cursurile. În plasa Vișeu Întreprinderi, din 124 de analfabeți recenzați, niciunul nu participa la cursuri. În plasa Sighet Întreprinderi, din 62 de analfabeți, 12 participau la cursuri. În plasa Șugatag nu exista un raport al neștiutorilor de carte²⁸. În această împrejurare, cifrele păreau să indice date apropiate de cele reale. Din 793 de analfabeți înscriși în anul I, doar 105 frecventau cursurile, în timp ce în ciclul II, din 463, doar 13 se prezentau la ore. Într-o zonă ce indica cel mai înalt

²⁸ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 4.

punct al analfabetismului din România, în ciuda presiunilor, circumstanțele nu cunoșteau o ameliorare semnificativă. Izolarea unităților de producție, precum și specificul acestora centrat pe prelucrarea lemnului îngreuna vizibil accesul cursanților la orele de alfabetizare. Tradiționalismul acestei regiuni, impregnat în special de mentalitatea rurală aproape omniprezentă, de respingere a alfabetizării ca mijloc de răspândire a propagandei ateiste, de convingeri arhaice precum aceea a inutilității educației pentru fete, dar și de practica folosirii de către părinți a copiilor pentru muncile agricole de primăvară și de toamnă, a determinat eșecul procesului de alfabetizare²⁹.

În județul Mehedinți, rapoartele prezintă situația zonei urbane. Potrivit unei statistici trimise autorităților centrale de Secțiunea Învățământ și Cultură a Comitetului Provizoriu al județului Mehedinți, în anul I, din 59 de înscriși, 12 frecventau cursurile, anul II având o poziție privilegiată cu 42 de persoane prezente, din 76 de analfabeți înregistrați.

Pe lângă majoritatea instituțiilor de învățământ din Turnu Severin erau organizate cursuri de alfabetizare. Rapoartele trimise la București cuprind amănunte interesante, precum un element de noutate, o clasificare de gen. Așadar, în anul I erau șapte bărbați înscriși și 56 de femei cu o rată a frecvenței de doi la 11. În anul II erau înscriși 20 de bărbați și 59 de femei, prezenți la cursuri fiind 10 bărbați și 28 de femei. În ce privește structura organizatorică, existau zece centre menite cursurilor de alfabetizare, cu 19 cadre didactice angajate în activități³⁰. În această conjunctură, diferențierile dintre bărbați și femei reflectă o înfățișare interesantă a depășirii unor viziuni obtuze, ce își aveau rădăcinile în tradiționalismul rural, vizând accesul femeilor la educație. În ciuda unei frecvențe la aceste cursuri de alfabetizare care se situa sub 50%, dificultățile începeau să fie înlăturate. Totodată, nu putem să nu remarcăm din nou o oarecare lipsă a entuziasmului pentru această modalitate de înlăturare a „neștiinței de carte”.

O solicitare a Secțiunii de Învățământ și Cultură a județului Muscel extrăgea câteva aspecte ale imaginii prezenței scăzute a analfabeților la cursuri. În orașul Câmpulung, „neștiutorii de carte” locuiau în zonele periferice ale orașului, figurând ca angajați ai industriei forestiere, ocupație dublată de cea secundară, din agricultură. În această conjunctură, munca educatorilor de a-i îndupleca să urmeze cursurile devenea o sarcină anevoioasă. Problemele se

²⁹ *Raportul Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, 2006, p. 478 (<https://www.wilsoncenter.org>, accesat în 30.05.2018).

³⁰ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 8.

suprapun celei a angajării cadrelor didactice în diverse activități, precum și celei a plasării acestor cursuri de alfabetizare în perioadele de vacanță.

Erau trimise propuneri centrului privind amânarea organizării cursurilor până în toamnă, însă răspunsul Direcției Învățământ Elementar și Preșcolar a Ministerului Învățământului Public reflectă imaginea unei viziuni obtuze. Cererile erau justificate în condițiile muncii agricole sezoniere și „pentru a nu compromite în fața populației munca de alfabetizare”. Răspunsul autorităților centrale lichida orice posibilitatea de a se lua decizii în plan local, mutarea cursurilor în altă perioadă fiind posibilă doar „acolo unde analfabeții se ocupă și cu munca câmpului și numai de la caz la caz”³¹. Șeful Secțiunii de Învățământ primea sarcina de a urca procentul celor ce frecventau acest program la 80-90%. Evident, în această situație, putem reageza discuția în contextul politizării și totodată al necesității de ierarhizare strictă a sistemului de educație pe principiul loialității față de regim. De aici apărea și opacitatea conducerii centrale, care avea pretenții ce nu puteau fi îndeplinite, doar pentru a prezenta mai departe rezultate neverosimile.

În județul Muscel existau 17 centre în care erau organizate cursuri de alfabetizare, cu 120 de cadre implicate. În aceste condiții, proporția între înscriere și frecvență era de 119 la 38 în anul I și de 89 la 54 în anul II³².

Astfel ne putem contura și o imagine asupra recruților care aparțineau contingentelor 1951 și 1952. Funcționau 143 de școli de alfabetizare, frecventate de 193 de cursanți din 529 înscriși. Pentru controlul eficient al activității de alfabetizare era propusă deplasarea pe teren a delegatului Comisariatului Militar și a celui aparținând Secțiunii de Învățământ³³. Rolul Comisariatului Militar în acțiunea de alfabetizare poate constitui subiectul unei cercetări mai ample, însă reținem câteva amănunte în această chestiune. Este vizibil rolul mobilizator al instituției militare, văzută ca o aparat eficient de atingere a cerințelor impuse de organele centrale ale partidului. Pe un alt plan însă, armata avea interesul să micșoreze numărul analfabeților, având și o evidență clară în contextul conscripției militare.

Corpul didactic al județului Neamț a realizat o statistică conform recomandărilor transmise de București, stabilind că în anul I erau 8.911 analfabeți, iar în anul II, 5.769. Toți cei recenzați au fost înscriși în anul I, 3.041 fiind promovați în anul următor. Același tipar a fost aplicat și anului II, 3.905

³¹ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 10-11.

³² ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 12.

³³ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 13-14.

terminând cursul. În total, din 13.671, 6.946 au dus la bun sfârșit cursurile. Erau organizate 258 de centre, cu 998 de „propunători obligatorii” și 96 de „propunători voluntari”³⁴. Desigur că sintagma utilizată în această situație face referire la cadrele didactice mobilizate în acțiune și la voluntarii ce acceptau benevol să participe.

În procesul de predare au fost folosite abecedare speciale editate de Ministerul Învățământului Public, pentru cursanții anului I, care de regulă nu aveau niciun fel de educație școlară, pe când cei din anul II au fost înscriși în al doilea ciclu, alături de cei care aveau deja urmate două sau trei clase elementare.

În vederea îmbunătățirii frecvenței la cursurile de alfabetizare, erau aplicate câteva măsuri. Centrele erau extinse la nivelul fiecărui sat, fiind repartizat câte unul sau doi învățători. Totodată, învățătorii deveneau itineranți, deplasându-se la casele cursanților, cu misiunea de a le preda lecțiile.

În exploatarea forestieră, îndeosebi pe valea Bistriței, erau formate centre de alfabetizare în zonele unde își desfășurau activitatea muncitorii, în care erau detașați învățători. În aceste împrejurări, era remarcat învățătorul Gheorghe Pristavu, care „a reușit ca în cursul lunii Ianuarie să viziteze 28 de cabane, unde a înființat noi centre de alfabetizare, conduse de muncitorii cei mai ridicați și instruire în acest scop 33 de noi propunători voluntari”. Imprimarea caracterului itinerant al muncii cadrelor didactice în procesul de alfabetizare oferă o trimitere spre o „misiune apostolică”, specifică mesianismului comunist. Pe lângă condiționarea de reușita pragmatică a politicilor de alfabetizare, menirea acestor măsuri era și aceea a re poziționării condiției intelectualilor, reintegrați în realismul socialist.

Comitetele provizorii locale și organizațiile de masă duceau „munca de lămurire” a analfabeților care „au fost chemați ani de-a rândul la alfabetizare și au refuzat mereu să se prezinte”³⁵. Potrivit meritelor expuse, procentajul analfabeților ar fi crescut de la 14% în prima lună, la 90% în ianuarie. Valorile nu au un caracter absolut, întrucât existau unele excepții, unde strădaniile organizațiilor politice nu au dat roade, precum la fabrica de cherestea din Tazlău, sau la fabrica „Secerea și Ciocanul” din Piatra Neamț. De bunăseamă, este greu de crezut că aceste cifre sunt adevărate în contextul anilor '50. Măsurile luate de organizațiile politice locale au avut drept consecință creșterea

³⁴ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 18.

³⁵ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 19.

frecvenței la cursurile de alfabetizare, însă atingerea unui procent apropiat de cel maxim era doar un efect al promovării unor interese politice.

Totodată, Comitetul Județean de Redresare Economică oferea 2.905 abecedare, 4.000 de caiete și 3.600 de creioane pentru cei care nu aveau mijloacele financiare necesare, atitudine care contribuia la stimularea analfabeților. Tot în acest context era amintit cazul cartierului lipovenesc din Piatra Neamț, în care „majoritatea analfabeților s-au arătat ostili față de această culturalizare”. Fără a analiza în detaliu împrejurarea ce avea un caracter mai degrabă izolat, refuzul lipovenilor de a participa la programul de alfabetizare nu poate fi atribuit originilor etnice, ci mai degrabă caracterului tradiționalist al minorității etnice și, implicit, convingerilor religioase.

Una dintre măsurile neobișnuite, recomandate cu scopul de a se îndeplini planul de alfabetizare, consta în stabilirea orei de curs în timpul pauzei de prânz și prelungirea cu o oră a programului de muncă³⁶. Consiliul Sindical Județean primea sarcina de a mobiliza viitorii cursanți în acest scop. Este greu de crezut că o asemenea directivă putea fi pusă în practică într-un mod eficient.

Media de vârstă a „neștiutorilor de carte” identificați cu ajutorul Comisariatului Militar era de 21-23 de ani. Cursurile erau structurate în două contingente, 1951 și 1952, pentru cei născuți în 1929-1930. În același timp, Comisia de Învățământ, împreună cu Secțiunea Sanitară și Comisariatul Militar, stabileau trei zile pe săptămână pentru verificarea muncii de alfabetizare. Această măsură avea rolul de a stimula activitatea de alfabetizare cu prilejul serviciului militar.

În ciuda măsurilor propuse, unele de-a dreptul excentrice, amintim aici deplasările la domiciliu, în locuri izolate sau desfășurarea orelor în timpul pauzei de prânz, mobilizarea celor care urmau a fi alfabetizați a oferit tabloul unui parțial eșec în anumite cazuri, cu preponderență în centrele industriale. Cei mai mulți dintre muncitori desfășurau activități fizice extenuante, dublate de cele din sectorul agriculturii de subsistență. La toate acestea adăugăm și distanța până la locul de muncă sau al desfășurării cursurilor. Așadar, oamenii priveau cu indiferență cursurile de alfabetizare, pentru care nu găseau o justificare favorabilă. Raționamentul nu trebuie însă generalizat, întrucât existau deosebiri între regiuni sau chiar între unități administrative, determinate de conjuncturile sociale și economice. Marele atu al regimului comunist rămânea persuasiunea unui regim totalitar.

³⁶ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 18-20.

Un document al Secției de Învățământ și Cultură a Comitetului Provizoriu al județului Neamț conținea un centralizator al cursurilor de alfabetizare din 15 mai 1950. Din 616 înscriși, doar 140 frecventau anul I, în timp ce în anul II era același număr de „neștiutori de carte” prezenți în mod obișnuit, raportat la 424 înscriși. Demn de consemnat este numărul mare de învățători și profesori implicați, care în unele cazuri îl întrecea pe cel al analfabeților ce urmau cursurile. Spre exemplificare, în plasa Târgu Neamț erau 41 de cadre didactice și cinci cursanți raportați ca „frecvenți”. Cele mai multe centre de alfabetizare erau în orașul Piatra Neamț, 11, însă procentajul frecvenței era scăzut, 59 din 228 în anul I și 87 din 230 de înscriși în anul II.

În intervalul 1-15 august, în același an, avea loc o nouă etapă a cursurilor de alfabetizare, numărul centrelor fiind de 22, față de luna mai, când erau înregistrate 25. Concomitent, erau cu 80 de cadre didactice mai puțin, mai cu seamă din pricina concediilor din această perioadă a anului. Pentru anul I erau înscrise 563 persoane, urmând cursurile 146. În anul II, din 373, frecventau 162. În acest stadiu, frecvența s-a îmbunătățit în cei doi ani de studiu, însă progresul era unul neglijabil, în condițiile unui număr mare de analfabeți înscriși.

În județul Năsăud, în vara anului 1950, erau organizate opt cursuri de alfabetizare în centrele muncitorești, cu 15 cadre didactice angajate. Raportat la situațiile anterioare, procentajul frecventabilității era unul favorabil, cu 53 din 87 înscriși în anul I și 60 din 64 în anul II³⁷. Aceste cifre sunt legate de contextul social și economic al fostei regiuni de graniță, cu un sistem bine conturat al pedagogiei sociale³⁸.

Județul Odorhei, cu o populație preponderent maghiară, avea trei centre de alfabetizare, unul în orașul Odorhei și două la Praid, cu opt cadre didactice. În anul I, toți cei 17 „neștiutori de carte” înscriși frecventau cursurile existând o similitudine și pentru anul II, cu 15 cursanți.

Un raport înaintat Direcției Învățământului Elementar și Preșcolar din București, consemna că „Realizarea și mărirea frecvenței școlare de alfabetizare s-a făcut prin convingerea personală a analfabeților. N-am putut școlariza pe cei a căror ocupație îngreuna frecvența”³⁹. Deși inițial exista doar un singur curs de alfabetizare, ulterior a mai fost deschis încă unul în orașul Odorhei, pentru

³⁷ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 109/1945-1950, f. 26-29.

³⁸ www.romaniainterbelica.memoria.ro/judete/nasaud/, accesat în 08.09.2018.

³⁹ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 109/1945-1950, f. 34.

muncitorii de la uzina „Ipeil”⁴⁰, celălalt fiind destinat restului muncitorilor. Cele două cursuri intrau sub tutela Școlii pedagogice din Odorhei. Revenind la relatarea anterioară, interesantă de semnalat este accentuarea atașamentului „neștiutorilor de carte” față de programul de alfabetizare, atitudine ce poate avea ca punct de plecare devotamentul față de regimul comunist în zona ce avea să dobândească din 1952 statutul de „Regiune Autonomă Maghiară”. Tot în acest context, putem reține modalitatea de mobilizare și organizare a cursurilor și raportărilor, marcată de o nuanță cazonă. Totodată, uzina „Ipeil” avea un statut privilegiat, rezultat firește din importanța economică a unității de producție. Profesorii de la Școala pedagogică și-au afirmat disponibilitatea, oferindu-se în mod voluntar pentru activitate. În această conjunctură, au fost încurajați analfabeții din mediul rural care „au venit de bună voie la cursuri”.

În pofida unor rapoarte favorabile, se constata, la sfârșitul lunii iulie, că doar 38% dintre analfabeți au fost școlarizați, întrucât mulți se declaraseră „neștiutori de carte”, chiar dacă aveau 5-7 clase primare, pentru a ocoli recrutarea. Așadar, din 330 de analfabeți declarați, 192 erau incluși în programul de alfabetizare, 126 frecventând cele 72 de cursuri. Remediul găsit de cei care se feriseră de viața militară era acela de a fi cuprinși în cursurile de educație politică.

Comitetul provizoriu al comunei urbane Oradea prezenta un raport autorităților centrale cu privire la starea „muncii de alfabetizare”. Situația dată reclamă câteva observații. Denumirea de „comună urbană” a fost instituită prin Legea nr. 167 din 1929 „pentru organizarea administrațiunii locale”, care institua comunele urbane ca centre de populație, împărțite în orașe și municipii. Orașele erau comunele urbane cu o populație ce se situa sub cifra de 50.000 de locuitori, pe când municipiile, aparținând aceleiași organizări administrative, întreceau această cifră. Mai existau și argumente de ordin cultural și economic care îl substituiau pe cel al numărului de locuitori în acordarea titlului de municipiu⁴¹. Legea a fost valabilă până în 26 martie 1938, când a fost înlocuită de Legea nr. 569/1936, în care au fost aduse câteva modificări, în special în privința stabilirii numărului de locuitori.

În Oradea existau 40 de centre de alfabetizare în școli, patru centre la unitățile militare și „21 de cazuri de alfabetizare la domiciliu”. În activitate erau implicați 194 de profesori și învățători. Pentru mobilizarea „neștiutorilor de

⁴⁰ Întreprindere forestieră.

⁴¹ MO, nr. 170, 3 august 1929, p. 5.

carte” era înființat „un colectiv din 15 tovarăși”. Totodată, organizatorii au primit și susținerea Sindicatului Salariaților din Învățământ. În consecință, au fost identificați 313 analfabeți pentru anul I și 284 pentru anul II. În primul an de studiu erau înscriși 304, dintre care 168 frecventau cursurile. În cel de-al doilea an erau 269 înscriși, din care 222 urmau orele de curs.

Sezonalitatea muncilor agricole era una dintre cauzele rezultatelor slabe în anumite centre de alfabetizare. Concomitent, era și un procentaj însemnat de neștiutori de carte” rromi, ale căror condiții materiale făceau imposibilă munca de alfabetizare. Nu aveau îmbrăcămintea cerută pentru prezența la cursuri, iar domiciliul lor nu oferea condiții corespunzătoare. În ciuda problemelor întâmpinate, situația din orașul Oradea era una mulțumitoare. Remarcăm din nou o rată a frecvenței mai scăzută în primul an, datorată unor cauze ce țin de prima etapă a identificării și înscrierii analfabeților.

Reluând o discuție anterioară, putem prezenta un tablou interesant al implicării instituțiilor militare în munca de alfabetizare, sesizând eficientizarea activității prin impunerea disciplinei cazon. Astfel, 230 de analfabeți urmau cursurile în unitățile militare, frecvența fiind acolo de 100%⁴².

Secția de Învățământ a orașului Pitești raporta exista unui singur centru de alfabetizare, care funcționa cu doi învățători, pentru tinerii născuți în 1929 și 1930, ce urmau a fi încorporați. Comisariatul militar al județului Argeș s-a implicat în această activitate împreună cu membrii corpului didactic, identificând 21 de analfabeți, repartizați în două serii, zece pentru ciclul I și 11 pentru ciclul II. Pentru alfabetizare erau prevăzute trei zile pe săptămână, lunea, joia și sâmbăta între orele 16.00-18.00. Anul I era frecventat de cinci cursanți, iar cel de-al doilea de opt cursanți⁴³.

Rapoartele trimise la București se deosebeau în special prin conținut, forma urmărind, cu aproximație, un tip prestabilit. Unele secțiuni de învățământ atașau justificări suplimentare, în timp ce documentele altora erau incomplete, autorii lor preferând să expedieze doar cifrele programului de alfabetizare.

În Ploiești erau identificați 3449 de analfabeți la începutul anului școlar 1949-1950. 1776 dintre ei au promovat examenul din luna mai, rămânând 1673 de „neștiutori de carte” pentru continuarea programului de alfabetizare. În urma unei anchete întreprinse în zonele industriale, numărul lor a crescut la 2949. Cauza consta în exodul populației rurale spre oraș în urma noilor angajări și în încorporările în armată. În unitățile de producție existau 21 de școli pentru

⁴² ANIC, fond M.C.I.P., dosar 109/1945-1950, f. 38.

⁴³ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 109/1945-1950, f. 30-47.

alfabetizare, în care își desfășurau activitatea 27 de cadre. În anul I erau înscrise 413 persoane, 154 frecventând cursurile. În anul II erau înregistrați 622, 279 urmau în mod regulat orele de curs. În cartierele muncitorești au fost înscriși în prima etapă de alfabetizare 807, 292 fiind numărul celor care frecventau. În anul II erau înscriși 563 de cursanți, numărul celor care frecventau cursurile ajungând la 263. Cunoscută ca o zonă industrializată, regiunea Ploiești își extrăgea forța de muncă din mediul rural înconjurător. Numărul mare de analfabeți înregistrați se datora în special acestor cauze. Procentual însă, mai puțin de 50% dintre cei luați în evidență urmau cursurile în mod regulat.

În orașul Râmnicu-Sărat existau zece centre de alfabetizare cu 216 elevi înscriși, dintre care frecventau cursurile doar 34. Cauzele unei prezențe scăzute erau de natură economică, întrucât potențialii cursanți se deplasau în afara localității pentru a-și găsi locuri de muncă.

Un raport al Comitetului Provizoriu al județului Râmnicu-Sărat adresat organelor centrale cu privire la situația analfabeților din județ concluziona: „În această operă de culturalizare a maselor întregul corp didactic a dus o muncă intensă pentru a șterge această pată rușionasă a trecutului”⁴⁴.

Secția de Învățământ și Cultură a județului Rădăuți fixa data de 15 mai 1950 pentru începutul cursurilor de alfabetizare în orașele Rădăuți și Siret și în trei unități de producție, Sovromlemn Falcău și întreprinderile similare din Putna și Sucevița. La cursuri erau înscriși 304 analfabeți, dintre care doar 57 aveau frecvență. În document era menționat: „și aceștia în mod neregulat”. Expresia definea, circumstanțial, sincopel cursurilor de alfabetizare. Totodată era indicat un procentaj al frecventabilității de 15,36%. Așadar, cifra inițială de 57 „neștiutori de carte” care urmau în mod regulat cursurile este contrazisă de procente. Recunoașterea cauzelor contura imaginea obstacolelor economice și sociale. Localitățile Rădăuți și Siret nu aveau tradiția unor centre industriale, fiind mai degrabă centrate pe agricultură. În acest context, potrivit documentului, 80% din populație avea ocupații în sectorul agricol. Procentajele cele mai mari de analfabeți rezultau din cartierele și suburbiile așezărilor urbane. Muncitorii din cele trei întreprinderi, din pricina unui serios deficit al forței de muncă, erau nevoiți să lucreze două schimburi pe zi. În aceste condiții, prezența în școlile de alfabetizare era o cerință nerealizabilă. Dependenta de ocupația secundară din sectorul agricol era o realitate care, în contextul debutului procesului de colectivizare, se perpetua în cel de-al cincilea deceniu

⁴⁴ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 51-52.

al secolului XX. Condițiile de muncă, dar și salarizarea din unitățile de producție industriale, mențineau o relație de dependență în raport cu proprietatea funciară.

Așadar, în orașul Rădăuți, din 53 de înscriși, doar zece urmau cursurile în anul I, pe când în anul II, din 92 înscriși, frecventau 18. În Siret, situația era și mai grea, întrucât în anul I, din 60 de înscriși, frecventau doar trei, iar în anul II, din 44 înscriși frecventau doar doi.

La întreprinderea Sovoromlemn Falcău, în anul I, din 49 de înscriși frecventau 12, iar în anul II, din 47 înscriși niciunul nu urma cursurile. Nici la celelalte unități de producție situația nu era mai bună, deoarece la Sovromlemn Sucevița erau doi „neștiutori de carte” înscriși în anul I și șase înregistrați în anul II, dar nimeni nu frecventa cursurile⁴⁵.

Prin urmare, în ciuda efortului constant, în special al activiștilor de partid, ce primiseră însărcinarea de a purta responsabilitatea alfabetizării maselor, în regiunile cu o activitate agricolă însemnată și în punctele de lucru izolate, munca de alfabetizare întâmpina mari dificultăți. În egală măsură, exista o atitudine reticentă față de alfabetizare. Rezultate mai bune erau totuși înregistrate în contextul încorporării tinerilor în contingentele 1951 și 1952.

O situație demnă de remarcat se afla și în județul Romanați, unde procentajele de promovabilitate erau de 83 și 90%, în ordine, pe cei doi ani de studii, 290 din 343 și 344 din 382. O metodă deja practică era aceea a „cursurilor pe sectoare și grupuri de case”⁴⁶. Era, în fapt, același procedeu al deplasării cadrelor didactice la domiciliul „neștiutorilor de carte”, soluție promovată în întreaga țară și care și-a confirmat în cele mai multe cazuri eficiența, rezultatele raportate cunoscând o traiectorie ascendentă.

Responsabilii politici ai alfabetizării din județul Satu Mare înaintau la București în 29 iunie 1950 o evaluare ce conținea, în mod neașteptat, câteva date personale ale cadrelor din fiecare dintre cele 16 centre de alfabetizare. Mai precis, erau indicate numele directorilor unităților de producție care organizau cursurile și ale celor care gestionau activitatea⁴⁷. Remarcăm transferul sarcinilor muncii de alfabetizare pe umerii Secțiunii de Învățământ a Comitetului Provizoriu, pentru a se evita apariția unei eventuale nereușite.

Starea alfabetizării pentru tinerii născuți în 1929 și 1930 era stabilă în jurul unei proporții de 21%. În consecință, existau 207 școli de alfabetizare cu

⁴⁵ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 64.

⁴⁶ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 73.

⁴⁷ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 75.

283 cadre didactice și voluntari. În condițiile înscrierii a 847 de „neștiutori de carte”, doar 183 urmau cursurile, fiind invocate aceleași justificări sociale și economice. Județul era organizat în 11 plase, cea mai bine poziționată fiind Someș, unde toți cei 39 de înscriși frecventau cursurile. Baia Mare nu a trimis nicio situație. Cursurile se țineau marțea, joia și sâmbăta, de la ora 16.00 la 18.00.

Analiza diverselor ipostaze ale inițierii în tainele scrisului și cititului a „neștiutorilor de carte” prin entitățile administrative ale României scoate la iveală dificultățile organizării cursurilor și mai ales ale mobilizării cursanților. Procentual, în cele mai multe cazuri avem o rată a prezenței situată cu mult sub 50%. Dificultățile reieșeau mai cu seamă din înmatricularea pentru anul I de studiu.

Este și cazul județului Sălaj, unde cursurile de alfabetizare au început în 15 mai, cu 27 de școli și 76 de cadre didactice. În anul I, din 167 de „neștiutori de carte” înscriși, doar 56 urmau în mod regulat orele de curs. În anul II, din 291, frecventau 106 cursanți. Situația se referea la mediul urban. Pe lângă aceste cursuri erau organizate ședințe distincte cu ceilalți tineri din contingentele 1929 și 1930, în scopul „reîmprospătării cunoștințelor”⁴⁸. Acestea erau destinate celor care nu se declaraseră analfabeți, însă absolviseră doar una sau două clase primare și erau astfel evaluați cu prilejul îndeplinirii stagiului militar.

Secția Învățământ și Cultură a Comitetului Provizoriu din plasa Turnu Severin transmitea la 2 august 1950 o situație a alfabetizării din zonă. Erau organizate opt școli cu 18 cadre didactice și voluntari. 47 de „neștiutori de carte” frecventau școlile de alfabetizare.

Totodată, în județul Severin funcționau 17 centre de alfabetizare cu 94 de cadre didactice, iar în anul I erau înscriși 588 de cursanți. Dintre aceștia, 306 frecventau cursurile. În anul II, din 209 înscriși, doar 51 urmau în mod regulat programul. Cel mai bine se clasau plasa Caransebeș și orașul Lugoj, unde frecvența era de 100%, în timp ce în Teregova niciunul dintre cei înscriși nu frecventa cursurile. Acest caz trebuie plasat în contextul unui amalgam etnic din zona urbană, întrucât potrivit Recensământului din 1930, exista un procentaj însemnat de etnici germani și maghiari. Mai precis, întâlnim în mod constant rezultate mai bune ale muncii de alfabetizare în regiunile multietnice din Transilvania.

⁴⁸ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 73-87.

În aceste împrejurări, un caz ce stârnește interesul este orașul Târgu Mureș, unde școlile de alfabetizare erau separate pe criterii etnice. Pentru români exista o instituție de învățământ destinată „neștiutorilor de carte”, cu două cadre didactice și o frecvență de 100%, însă deși au fost identificați 18 analfabeți, doar opt erau înmatriculați în ciclul I. „Neștiutorii de carte” maghiari aveau două școli de alfabetizare cu șapte cadre didactice însă aici, din 357 de analfabeți identificați, doar patru au fost înscriși, iar în anul II, din 182, au fost înscriși nouă, frecvența fiind însă de 100%. Documentul cuprinde și lămuriri pentru procentajul scăzut al analfabeților înregistrați. Astfel, situația expeditată la București conținea datele pentru luna iunie, 1950. În mai, 107 maghiari au susținut examenele de absolvire pentru anul I și 64 pentru anul II. Aceeași situație era și în cazul românilor, proporția fiind de cinci la doi⁴⁹.

În județul Sibiu existau patru centre industriale unde erau organizate cursuri de alfabetizare: Cisnădie, Gușterița-Record, Rășinari-Zorile și Tălmaciuc. În ciclul I erau înscriși 201 cursanți, iar în ciclul II, 57. Frecvența era redusă, cursurile fiind organizate în iulie, când mai mulți muncitori erau plecați în concediu. Drept urmare, cursurile au fost reprogramate pentru luna septembrie. Orașul Sibiu avea nouă centre de alfabetizare cu 45 de cadre didactice, însă avem de-a face cu același fenomen al identificării și înscrierii unui număr mare de „neștiutori de carte”, pentru ca mai apoi procentajul celor prezenți în mod regulat la cursuri să fie unul redus. Numărul relativ mare al analfabeților identificați în Sibiu, deși inițial situația era diferită, își are cauzele în migrația forței de muncă din mediul rural spre zona industrială a reședinței de județ, cel mai probabil și din unitățile administrative din vecinătate. Întreprinderile industriale erau obligate să organizeze cursuri de alfabetizare.

În urma recensământului din 1948, județul Trei Scaune ocupa un loc fruntaș în clasamentul alfabetizării. Însă nici în acest caz nu au putut fi raportate situații mai bune în ceea ce privește frecvența. Exceptând unul dintre argumentele devenite deja uzuale, precum sezonalitatea muncilor agricole, Secția de Învățământ și Cultură a județului Trei Scaune invoca lipsa manualelor în limba maghiară. Astfel, cursanții erau „nevoiți a întrebuița manuale nepotrivite nivelului lor”⁵⁰. Sintagma exprima de fapt un nivel redus al cunoștințelor de limba română, manualele devenind astfel neutilizabile.

⁴⁹ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 92.

⁵⁰ ANIC, fond *M.C.I.P.*, dosar 109/1945-1950, f. 111.

Expunerea rezultatelor alfabetizării este prezentă într-un tablou ce zugrăvește cele trei etape ale procesului. Prima este cea a identificării „neștiutorilor de carte”, urmează apoi înscrierea lor la cursuri, organizate de regulă în două cicluri de studiu, ultima reprezentând efortul de a se asigura frecvența. Așadar, cele trei stadii se află într-o relație de interdependență. Rezultatele finale trebuiau transmise conform realității. Pentru a se limita consecințele unui raport negativ, în mai multe cazuri, prima fază, „recenzarea”, lipsea. Avem motive să credem că ne aflăm în fața unei acțiuni voite. Existau însă și alte modalități de a se ascunde autorităților centrale adevăratele cifre, printre care raportări incomplete, însoțite de justificări infantile sau depășirea cu mult a termenului fixat pentru transmiterea documentelor, în speranța găsirii unor împrejurări mai favorabile.

Un aspect important de consemnat este însă prezența unui sentiment de teamă, din pricina unor repercusiuni negative în cazul raportării unor situații alterate în mod intenționat. Desigur, este rezultatul anticipării măsurilor punitive utilizate de un regim totalitar. Consecințele s-au concretizat în prezentarea unor cifre ale alfabetizării apropiate de realitate.

Concluzii

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, România intra în sfera de influență a Moscovei. Instaurarea regimului comunist era dublată de importul modelelor sovietice. Obiectivele asumate în domeniul educației erau ambițioase, devenind o prioritate pentru noul regim. Unul dintre acestea era alfabetizarea. Liderii comuniști, utilizând un discurs public agresiv, treceau în derizoriu orice realizare a perioadei interbelice. Ei incriminau „regimul burghezo-moșieresc” pentru ignorarea deliberată a populației rurale și a categoriilor defavorizate din mediul urban. Firește, cifrele avansate pot fi puse sub semnul întrebării, însă ceea ce putem susține în mod cert este necesitatea inițierii unei campanii de alfabetizare.

Există probabilitatea ca progresele în acest domeniu să fi fost posibile și dacă ar fi continuat politicile culturale interbelice. Nu putem însă face decât presupuneri. Ceea ce știm cu certitudine este că munca de eradicare a analfabetismului a debutat încă din 1945, fără a se consemna rezultate notabile până după 1948. Caracterul profund ideologic al acestei campanii nu a fost negat vreodată, nici măcar de conducătorii comuniști. „Omul fără carte e în afara politicii” era unul dintre sloganurile acelor vremuri. Categoriec, noul regim avea nevoie de oameni noi, pe care îi putea modela mai ușor în spiritul marxism-leninismului.

Având la dispoziție un evantai de mijloace coercitive, printre care și sprijinul instituțiilor militare, rezultatele au devenit vizibile după 1949, când erau organizate mai multe serii de cursanți pe an, școli de alfabetizare pe lângă instituțiile de învățământ, unitățile de producție, recurgându-se chiar la deplasarea cadrelor didactice la domiciliile „neștiutorilor de carte”. Au fost puse în practică și astfel de metode inedite, printr-o politică centralizată, care ignora realitățile din teritoriu.

Orice abatere de la indicațiile autorităților centrale era pedepsită. Recomandărilor venite dinspre responsabilii locali li se răspundea într-o „limbă de lemn” care nu lăsa niciun spațiu de manevră.

În ciuda unor eforturi constante, popularitatea programului de alfabetizare avea un nivel scăzut, în special în zonele mai puțin industrializate. Nu putem trimite complet în derizoriu rezultatele obținute la finalul campaniei, însă eforturile cadrelor didactice au fost deosebit de mari.

Pe lângă rezultatele pozitive ale procesului de alfabetizare, asistăm și la asimilarea unui discurs fără conținut, diseminat prin presa scrisă și prin intermediul radioului. Prin anii '60, erau deja instalate rețele de radioficare atât în zona urbană, cât și în aproape toate satele din România. Instituțiile de învățământ erau supuse unor imperative ideologice, preluând propaganda puterii⁵¹.

Pe fondul manifestării directe a spiritului autoritar și coercitiv al regimului, putem afirma că cifrele din documentele trimise la București de secțiunile de învățământ ale comitetelor provizorii erau veridice în cea mai mare măsură. Dificultățile întâmpinate în campania de alfabetizare erau în cele mai multe cazuri generate de contextul social și economic, așa cum se desprinde din cercetarea documentelor de arhivă.

Programul eradicării „neștiinței de carte” s-a încheiat în mod oficial în 1956, la sfârșitul primului plan cincinal, dar în realitate problema nu era pe deplin rezolvată.

ALIN GORON

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

⁵¹ Betea, *Comunicare și discurs*, p. 47.

LISTA ABREVIERILOR

ANIC – *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, București.

Fond M.C.I.P. – Fond *Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice*, București, 1947-1949.

Fond C.C. al P.C.R. – Fond *Comitetul Central al Partidului Comunist Român*, București, 1951.

MO – *Monitorul Oficial al României*, București, 1929-1948.

THE CAMPAIGN OF DEVELOPMENT OF LITERACY
DURING THE COMMUNIST REGIME (1948-1956)

Abstract

Despite the efforts of personalities such as Spiru Haret, advances in literacy in the interwar period were slow and the percentage of illiterates remained high. After the end of the Second World War, the Communist regime undertook the action of eradicating illiteracy, according to ideological necessities. The new regime found support among national minorities or urban workers, which represented a small percentage in a country with a large rural population. Without a coherent literacy campaign, Communist ideology had no chance of penetrating the rural environment.

The 1948 census revealed the image of some counties that exceeded 50% of illiterate population. The Literacy Campaign, took shape after the *1948 Education Reform*, when it was an interesting development. The study highlights aspects of this policy such as the modes of registering illiterates in censuses; their enrollment in the *special schools* for teaching literacy; the selection, remuneration, and working conditions of staff involved in the campaign activities; teaching tools used in the literacy development processes. The reports sent to the central authorities give a picture whose reliability is worth an analysis. marking a few areas that are relevant to this study.

Keywords: illiteracy, special schools, education reform, courses, teachers, volunteers, frequency, regions.